

Сучасні підходи до виокремлення середнього класу (на прикладі Карпатського економічного району)

Розглянуто методи обчислення відсоткової частки середнього класу за абсолютними показниками доходу, котрі пропонуються зарубіжними та вітчизняними дослідниками. Проведено порівняльний аналіз та визначено відсоткову частку середнього класу суспільства в Карпатському економічному районі за цими методами. Дано висновки щодо актуальності використання розглянутих методів при дослідженні середнього класу в Україні.

Ключові слова: середній клас, середньодушовий дохід, домогосподарство, Карпатський економічний район.

Давньогрецький філософ і вчений-енциклопедист IV ст. до н. е. Аристотель висловив припущення, що найдосконаліший державний устрій матиме суспільство з максимальною часткою громадян середнього достатку. З часом його твердження підтвердив ряд інших дослідників [1, с. 19; 2, с. 7; 3, с. 320]. Значна відсоткова частка середнього класу суспільства в наш час вважається ознакою економічно розвиненої демократичної держави.

Обчислення частки середнього класу, можливо, є одним із найбільш дискусійних питань у середовищі соціологів, економістів, політологів. Очевидно, що основна ідентифікаційна ознака цього соціального прошарку впливає з буквального тлумачення: це клас між найнижчою бідною соціальною верствою та фінансово забезпеченою управлінською елітою. Проте, досі не створено універсальну методику обрахунку відсоткової частки середнього класу за доходами. Різні дослідники вказують на кардинально різні дохідні межі даної соціальної групи. В даній роботі спробуємо використати визнані в світі методи обчислення відсоткової частки середнього класу за рівнем доходу і, відповідно, встановити частку цього класу в Карпатському економічному районі (КЕР).

Аналізуючи методи обчислення відсоткової частки середнього класу за доходом, їх можна поділити на дві групи:

I. Визначення за абсолютними (вираженими у сталих грошових межах) показниками доходу. Методи базуються на виокремленні середнього класу в суспільстві на основі меж доходу, які відображені у конкретному грошовому вимірі.

II. Визначення за відносними показниками доходу. Це методи, за якими відсоткова частка середнього класу обчислюється відштовхуючись від меж доходу, які встановлюються на базі змінних економічних показників (наприклад, українська дослідниця Г. П. Рекун вважає, що індивіда потенційно можна віднести до середнього класу, якщо його дохід становить як мінімум півтора розміри реального прожиткового мінімуму [4; с. 11]).

Дане дослідження присвячено методам, які відображають перший підхід до обчислення відсоткової частки середнього класу, а саме тим, що базуються на грошових показниках доходу. До них належать:

1. Метод визначення світового середнього класу. Дослідники Б. Міланович та Ш. Іцхакі поділили світ на три групи:

- багаті країни «Великої сімки» (плюс ті, які мають аналогічний середній рівень доходу на душу населення);
- менш розвинені країни (чий середньорічний дохід на душу населення є рівним або меншим, ніж аналогічний у Бразилії);
- країни з середнім рівнем доходу (чий річний середній рівень доходу на душу населення перебуває між аналогічними показниками в Бразилії та Італії).

Таким чином, вчені вважають що світовий середній клас становлять особи, чий середній річний дохід на душу населення перебуває в межах аналогічних показників між Бразилією (3470 \$) та Італією (8000 \$) і у відсотковому співвідношенні становить 11% від населення світу [5; с. 167].

2. Метод виокремлення середнього класу на основі денного доходу. Абгіджит Банерджі, професор економіки Массачусетського технологічного інституту, стверджує: доходи типового представника світового середнього класу становлять від 6 до 10 доларів на день [6; с. 18]. На його думку, представники середнього класу повинні дозволити собі придбати не просто найдешевші життєвонеобхідні речі, а й предмети комфорту: доволі непоганий телевізор, недорогої косметики тощо. При цьому вони мають певний вибір, оскільки їх доходи дозволяють його здійснювати. Змогуті громадяни Уганди чи В'єтнаму водночас уже не є багатими в країнах Латинської Америки. А в США відповідний рівень доходів «опускає» людину нижче рівня бідності. Кожен багатій США зазвичай є багатшим за більшість багатіів решти світу. З міркувань вченого випливає висновок, що норми доходів середнього класу, так само як і рівень матеріального добробуту, який відповідає такому для середнього класу, не можуть бути однаковими в різних країнах [6; с. 18].

3. М. Ревеліон стверджує, що якщо спробувати поєднати обидва вищевказані методи, то ніхто в світі не належатиме до середнього класу. Автор пояснює це тим, що діапазони Мілановича-Іцхакі та Банерджі не перекриваються між собою. Адаже у 2005 р. загальні середньодушові витрати в Бразилії становили 12 \$ на день (нижня межа за методом Мілановича-Іцхакі перевищує верхню межу Банерджі) [7; с. 3]. Тому автор переконує нас, що потрібно розмежовувати поняття «середній клас розвинених країн» і середній клас країн, що розвиваються. Середній клас країн, що розвиваються – це прошарок населення, яке не є бідним за стандартами країн, що розвиваються, але є бідним за стандартами багатих країн [7; с. 4].

Свою чергою, Ревеліон пропонує встановити межі загального денного середньодушового доходу середнього класу 2–13 \$ на день. Аргументується це тим, що медіанний рівень бідності в країнах, що розвиваються, становить 2 \$/день за даними Світового банку. Верхня межа середньодушового загального доходу в 13 \$/день дорівнює грошовому виміру межі бідності у США. При цьому жодна особа не належатиме до середнього класу розвинених країн, якщо її середньодушовий загальний дохід не перетне межу в 13 \$/день (і цей показник є близьким до нижньої межі, встановленої Мілановичем-Іцхакі). При цьому виділяється нижня дохідна межа верхньо-середнього класу, яка дорівнює верхній межі бідності країн, що розвиваються, і становить 9 \$/день (в Уругваї).

4. Ненсі Бьордселл, президент Центру Світового Розвитку, запропонувала новий підхід до обчислення відсоткової частки середнього класу. На думку автора, до середнього класу належать усі, хто має загальний середньодушовий дохід 10 \$ на день, але не входить до 5% найбагатших верств населення. Проте її підхід одразу був підданий нищівній критиці, адже за цим визначенням, наприклад, в Індії середній клас відсутній як такий – бо статистика стверджує, що ко-

жен індуc з середньодушовим загальним доходом в розмірі 10 \$ на день входить до 5% найбагатшого населення країни [8].

5. Вітчизняна дослідниця Т. І. Ткаченко пропонує метод, що базується на задоволенні фізіологічних потреб та потреб у безпеці (за ієрархією потреб А. Маслоу). Тобто на визначенні здатності населення нормально харчуватися, придбати житло (в кредит) і товари тривалого користування. За її методом пропонується визначати дохід типового представника середнього класу як такий, що забезпечує:

- а) можливість сплачувати щомісячний кредитний платіж за житло;
- б) оплачувати комунальні послуги;
- в) повноцінно харчуватися (для забезпечення чого потрібно витратити близько 2-х прожиткових мінімумів на місяць).

Відповідно, у 2008 р. Т. І. Ткаченко розрахувала межі доходу середнього класу на основі цін на вищезазначені потреби в місті Києві і визначила його як такий, що становить від 1930 до 2300 дол. США в місяць (гривневий еквівалент на той час – 9650–11500 грн. на місяць). При цьому середня заробітна плата в січні 2008 р. в м. Києві становила 2576 грн./міс, а найвища середня заробітна плата за відповідний період – 3228 грн./міс (в галузі діяльності авіаційного транспорту). В підсумку автор робить висновок, що при такому рівні доходу розрахувати частку середнього класу в Україні неможливо, оскільки відсутні дані за такими пороговими значеннями [9; с. 9].

Спробуємо тепер перевести запропоновані авторами дохідні межі середнього класу в гривневий еквівалент. Для зручності порівняння з даними Держкомстату варто також перевести ці межі в показники місячного середньодушового загального доходу замість річного або денного. Для перерахунку в гривні використаємо офіційний курс НБУ. Він становить 7,98 грн. за 1 долар на момент проведення розрахунків автором (20.02.2012).

Для початку обчислень встановлюється середньорічна тривалість одного місяця. Адже в залежності від кількості днів (31 чи 30) результати перерахунку денного доходу в місячний будуть відрізнятися.

Перерахунок буде здійснюватися за формулою:

$$TM = \frac{365,24222}{12} \approx 30,44 \text{ дня}, \quad (1)$$

де TM – середньорічна тривалість місяця;

365,24222 – середня кількість днів у році за сучасним новоюліанським календарем;

12 – кількість місяців у році.

Переведення запропонованих науковцями дохідних меж із доларів, зароблених за день або за рік, у традиційні для української статистики загальні місячні доходи в гривнях, ми будемо здійснювати за такими формулами:

$$MD = D1 \times Gr \times TM, \quad (2)$$

$$MD = \frac{D2 \times Gr}{12}, \quad (3)$$

де MD – загальний місячний дохід у гривнях;

$D1$ – дохід у доларах за день;

$D2$ – дохід у доларах за рік;

ТМ – середня тривалість місяця;

Гр – офіційний курс НБУ (кількість гривень за 1 долар).

У табл. 1 подані результати відображення меж середнього класу на основі гривневих показників середньодушового загального доходу.

За даними Держкомстату 10% домогосподарств Карпатського економічного району в 2010 р. мали середньодушовий місячний дохід вище 1920 грн. Подальший розподіл вище межі 1920 грн. Держкомстат не наводить. [10; с. 134]. Таким чином, визначити частку середнього класу в Карпатському економічному районі за методами Мілановича-Іцхакі та Т. І. Ткаченко неможливо. Причиною є брак інформації про розподіл середньодушового загального місячного доходу в даному діапазоні. Це саме стосується методики Н. Бьордселл. При цьому доволі вірогідним може бути включення всіх громадян з середньодушовими місячними загальними доходами понад 2440 грн. (нижня межа доходів середнього класу на думку пані Бьордселл) в частку саме тих 5% найбагатших громадян, які мали б становити «вищий», заможний клас. Додатково слід зазначити, що вказані вітчизняною дослідницею Т. І. Ткаченко межі середнього класу значно перевищують світові межі середнього класу, які пропонують закордонні дослідники.

У табл. 2 наведено дані Держкомстату щодо доходів домогосподарств у межах, близьких до діапазонів доходів середнього класу за методами А. Банерджі і М. Ревеліона.

Таким чином, за Ревеліоном, фактично 98,4% домогосподарств України можна віднести до середнього класу за ознакою доходу. Очевидно, що такий результат не може відповідати дійсності. Показник, отриманий в дохідних межах, притаманних середньому класу, на думку Банерджі, виглядає більш реалістично. Але, на жаль, через брак статистичної інформації неможливо встановити верхню межу, щоб розділити заможних українців та представників середнього класу за Банерджі. Також нижні межі розподілу, які подаються в статистичному бюлетені Державної служби статистики України, є відмінними від гривневих меж діапазонів Ревеліона та Банерджі.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, слід зазначити, що:

1. Серед розглянутих у статті методик обчислення відсоткової частки середнього класу, що базуються на абсолютних показниках доходу, лише метод А. Банерджі видається потенційно допустимим для застосування в Україні та КЕР зокрема.

Таблиця 1

Дохідні межі середнього класу в світі за твердженнями сучасних дослідників

	Межі загального середньодушового доходу (в дол. США)	Межі загального місячного середньодушового доходу (в гривнях)
За Мілановичем – Іцхакі	Від 3470 до 8000 на рік	2307,55–5320
За А. Банерджі	Від 6 до 10 на день	1457,47–2429,11
За М. Ревеліоном	Від 2 до 12 на день	485,82–2914,93
За Н. Бьордселл	Від 10 на день і вище, за винятком найбагатших 5% населення	2429,11–?
За Т. І. Ткаченко	Від 1930 до 2300 на місяць	15 401,40–18 354

* Розрахунки автора.

Таблиця 2

Порівняння доходів домогосподарств Карпатського економічного району щодо меж середнього класу за Бенерджі та Ревеліоном

Межі середньодушового загального доходу середнього класу	Дохідні діапазони, наведені в статистичному бюлетені Держкомстатом, грн.	Відсоткова частка домогосподарств у дохідних діапазонах Держкомстату, %
За А. Банерджі (1464,17 – 2440,28 грн.)	1380,1 – понад 1920	27,8
За М. Ревеліоном (488,06 – 2928,34 грн.)	480,1 – понад 1920	98,4

* Розрахунки автора з використанням інформації, наданої Державною службою статистики України в статистичному бюлетені «Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Ч. III. Економічні райони. Карпатський економічний район» [10; с. 134].

2. Межі доходу середнього класу, запропоновані дослідниками середнього класу, не збігаються з дохідними межами, наведеними в статистичних збірниках Держкомстату. Це ускладнює вираховування частки середнього класу за допомогою зазначених методик. Особливо це твердження стосується останньої верхньої межі загальномісячного середньодушового доходу населення (1920 грн. і вище), яку наводить Держкомстат у своїх збірниках. Держкомстату пропонуються розділити групу опитаних домогосподарств з доходами 1920 грн. і вище на декілька груп, шляхом впровадження ще кількох додаткових меж загальномісячного середньодушового доходу. Чисельність домогосподарств із доходами «1920 грн. і вище» становить 10% від опитуваних, і ця частка, на думку автора, є достатньо великою для подальшого ранжування.

Список використаних джерел

1. Становлення середнього класу: домінанта національної стратегії України / Баліцька В. В. [та ін.] ; Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України [та ін.]. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 637 с.
2. Шиманський О. Рік Революціонера. / О. Шиманський. // Україна Молода. – 2011. – №229 – 230 (4236 – 4237) – С. 7.
3. Easterly W. The Middle Class Consensus and Economic Development. / W. Easterly. // Journal of Economic Growth. – 2001. – Vol. 6 (4). – pp. 317-335.
4. Рекун Г. П. Стратегія державного регулювання розвитку середнього класу в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Г. П. Рекун. – Харків, 2009. – 21 с.
5. Milanovic B., Yitzhaki S. Decomposing World Income Distribution: Does the World Have a Middle Class? / B. Milanovic, S. Yitzhaki. // Review of Income and Wealth. – 2002 – №48(2) – p. 155-178.
6. Banerjee A., Duflo E. “What is Middle Class about the Middle Classes Around the World? / A. Banerjee, E. Duflo. // Journal of Economic Perspectives. – 2008 – № 22(2) – p. 3-28.
7. Ravallion M. The Developing World’s Bulging (but Vulnerable) “Middle Class” [Електронний ресурс] / M. Ravallion. // The World Bank Development Research Group Director’s Office. – January, 2009 – Режим доступу:

- http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2009/01/12/000158349_20090112143046/Rendered/PDF/WPS4816.pdf.
8. Shrinivasan R. India has no middle class? / R. Shrinivasan // Times of India. – May, 2010. — Режим доступу : http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2010-05-06/india/28279518_1_middle-class-countries-definition.
 9. Ткаченко Т. П. Підприємництво як основа формування середнього класу в Україні (організаційно-управлінські засади) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Т. П. Ткаченко. – Київ, 2008. – 25 с.
 10. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Ч. III. Економічні райони. Карпатський економічний район. / Стат. бюлетень. Відпов. за випуск І. І. Осипова. – К. : Державна служба статистики України, 2011. – 179 с.

Васильюк Д. Я. Современные подходы к выделению среднего класса (на примере Карпатского экономического района).

Рассмотрены методы вычисления процентной части среднего класса по абсолютным (денежными) показателям дохода, которые предлагаются зарубежными и отечественными исследователями. Проведен сравнительный анализ и определена процентная часть среднего класса общества в Карпатском экономическом районе этими методами. Даны выводы относительно актуальности использования рассмотренных методов при исследовании среднего класса в Украине.

Ключевые слова: средний класс, среднедушевой доход, домохозяйство, Карпатский экономический район.

Vasylyuk D. Ya. Modern Approaches to Detachment of Middle Class (by the Example of Carpathian Economic Region).

The methods of calculation of middle class percentage by the profit indexes proposed by native and foreign researchers are outlined. According to these methods the comparative analysis is conducted and the percentage of middle class of society in the Carpathian economic region is calculated. Conclusions over the actuality of the use of the considered methods in the research of the middle class in Ukraine are made.

Key words: middle class, average per capita income, household, Carpathian economic region.

Надійшло 19.05.2012 р.